Köşeli parantez içindeki tâli tef'ileler nâdiren kullanılır. Aslî tef'ileden sonra tâli veya tâli tef'ileden sonra aslî tef'ile gelebilir. Ancak keffin dahil olduğu tef'ileyi takip eden tef'ilede ḫabn olmaması, yani "mekfûf" (kısa hece ile biten) bir tef'ileyi "mahbûn" (kısa hece ile başlayan) bir tef'ilenin takip etmemesi gerekir ki bu husus, "Muâkabet câiz değildir" şeklinde ifade edilir. Hafîf bahrinin meczû, yani her şatrda birer cüzün düşmesiyle ortaya çıkan dörtlü şeklindeki fâilâtün müstef'ilün tef'ileleri, müstef'ilün fâilâtün tertibine kalbedilirse Halîl b. Ahmed'in "müctes" diye adlandırdığı bahir ortaya çıkar (Safâ Hulûsî, s. 183 vd.).

Aruza dair klasik kitaplarda ve bunlara muhteva bakımından sadık kalan yeni eserlerde hafîf bahrinin yukarıda sayılan vezinleri zikredilir. Ancak sanatkârların nazım tekniğinde yaptıkları yenilikleri de göz önüne alarak yazılan eserlerde bu bahrin başka vezinleri de ele alınmıştır. Meselâ Celâl el-Hanefî aşağıdaki vezinleri de tesbit etmiş ve örnekleriyle vermiştir (*el-ʿArûż*, s. 257, nr. 7; s. 267, nr. 10 vd.).

–⏑––/ ⏑̆–⏑–/ –⏑––//
–⏑–/ –⏑–/ –⏑––
⏑̆⏑––/ ⏑––// ⏑̆⏑––/ ⏑––
⏑̆⏑––/ ⏑–⏑̆// ⏑–⏑̆/ ⏑––
⏑̆⏑–⏑̆/ ––// ⏑̆⏑––/ ––
⏑̆⏑–⏑̆/ ⏑̆⏑̆⏑–// –⏑–/ ––
⏑̆⏑–⏑̆/ ⏑––// ⏑̆⏑–/ ––
–⏑––/ ⏑̆–⏑––// –⏑––/ ⏑̆–⏑––
⏑̆⏑––/ ⏑̆–⏑–/ ⏑̆⏑––//
⏑̆⏑––/ ⏑–⏑̆/ ⏑––
⏑̆⏑––/ ⏑̆–⏑–/ ⏑̆⏑––// ⏑̆⏑––/ ⏑̆–⏑––
–⏑––/ ⏑̆–⏑–/ –⏑––// ⏑̆⏑––/ ⏑––
⏑̆⏑––/ ⏑̆–⏑–/ ⏑̆⏑––/ ––
⏑̆⏑––/ ⏑̆–⏑–/ ⏑̆⏑––// –⏑–/ –⏑–

(⏑̆–⏑–– = müstef'ilâtün ve mefâilâtün).

Bu arada serbest nazımla şiir yazanlar, genelde tercih ettikleri müfredât bahirlerden olmamasına rağmen, ritmik yönden ifade imkânları ve nesri andıran tarzı ve hafifliği dolayısıyla hafîf bahrinde şiir yazmayı denemişlerdir (bk. Abdürrızâ Ali, s. 38, 125). Hafîf bahri İran ve Türk edebiyatlarında da kullanılmıştır. İran şiirinde bu bahirde türemiş olan müseddes vezinlerin başlıcaları şunlardır:

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ mef'ûlün –––

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ feilâtün ⏑⏑––

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ feilün ⏑⏑–

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ feilân ⏑⏑=

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ fa'lün ––

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ fa'lân –=

fâilâtün (feilâtün) ⏑̆⏑––/
mefâilün ⏑–⏑–/ fa' –

Bu vezinlerden fâilâtün (feilâtün) / mefâilün / feilün (fa'lün) şekilleri bilhassa mesnevilerde rağbet görmüştür. Farsça tasavvufî mesnevi tarzının kurucusu Senâî'nin *Ḥadîḳatü'l-ḥaḳîḳa*'sı, Nizâmî-i Gencevî'nin *Heft Peyker*'i, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Heşt Bihişt*'i ve Evhadüddîn-i Merâgî'nin *Câm-ı Cem* adlı mesnevisi bu vezinle nazmedilmiştir. Türk edebiyatında bu vezinle kaleme alınmış pek çok mesnevinin başlıcaları şunlardır: Şeyhî'nin *Harnâme*'si, Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı, Lâmiî Çelebi'nin *Şem' u Pervâne*'si, Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ü, Nev'îzâde Atâî'nin *Heft Hân*'ı ve Sâbit'in *Edhem ü Hümâ*'sı. Yeni Türk edebiyatında ilk manzum piyes yazan Ali Haydar Bey ve daha sonraları Ahmed Hâşim ve Yahya Kemal gibi sanatkârlar da bu vezinle şiir yazmışlardır.

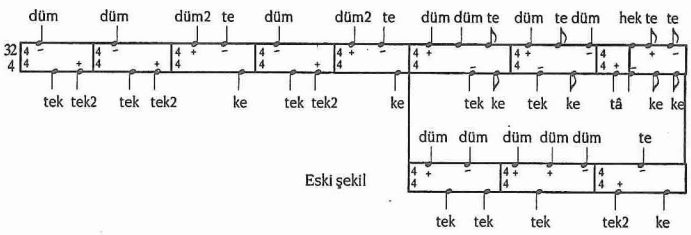

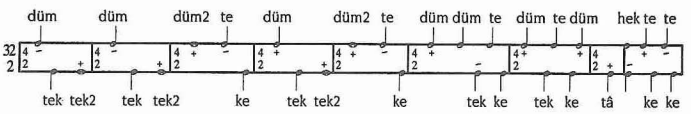

Hafif usulünün şematik gösterilişi

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdürabbih, *el-ʿİḳdü'l-ferîd*, V, 469-471, 491; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü ʿArûżi'l-varaḳa ve Kitâbü'l-Ḳavâfî* (nşr. Sâlih Cemâl Bedevî), Mekke 1985, s. 55 vd., 82-85; İbn Reşîḳ el-Kayrevânî, *el-ʿUmde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1353/1938, I, 114 vd.; Zemahşerî, *el-Ḳısṭâş* (nşr. Fahreddin Kabâve), Beyrut 1989, s. 115-118; Reşîdüddin el-Vatvât, *Risâle-i ʿArûż* (nşr. Ahmed Ateş – Abdülvehhab Tarzî), İstanbul 1962, s. 252-262; Şems-i Kays, *el-Muʿcem fî meʿâyîri eşʿâri'l-ʿAcem* (nşr. Muhammed-i Kazvînî – Müderris Rezâvî), Tahran 1338 hş. → Tahran, ts.; Ahmed Sâfî, *Câm-i Muẓaffer*, İstanbul 1264; Ahmed Hamdi, *Teshîlü'l-arûz ve'l-kavâfî ve'l-bedî'*, İstanbul 1289; Pervîz N. Hânlerî, *Taḥḳîḳ-i İntiḳâdî der ʿArûż-i Fârsî*, Tahran 1317 hş. bk. İndeks (bu eserin aynı müellif tarafından tashih edilerek kısaltılmış şekli olan *Vezn-i Şiʿr-i Fârsî*, Tahran 1337 hş.); İbn Ebû Şeneb, *Tuḥfetü'l-edeb*, Paris 1954, s. 74-80; Gibb, *HOP*, I, 109; Safâ Hulûsî, *Fennü't-taḳṭîʿi'ş-şiʿrî ve'l-ḳâfiye*, Beyrut 1966, s. 158-165, 183 vd.; Seyfî Buhârî, *Risâle-i ʿArûż* (Câmî'nin *Risâle-i Ḳâfiye*'si ile birlikte, Farsça metin ve İng. trc. H. Blochmann, *The Prosody of the Persians: According to Saifi, Jāmi and Other Writers* içinde), Calcutta-Amsterdam 1970, s. 57-60, ayrıca bk. tür.yer.; L. P. Elwell-Sutton, *The Persian Metres*, Cambridge 1975, bk. İndeks; Celâl el-Hanefî, *el-ʿArûż*, Bağdad 1398/1977-78, s. 245-286; Abdürrızâ Ali, *el-ʿArûż ve'l-ḳâfiye*, Musul 1409/1989, s. 38, 122-129; M. Fuad Köprülü, "Arûz" (İran, Türk), *İA*, I, tür.yer.; Gotthold Weil, "Arûz", *a.e.*, I, 626; a.mlf., "Arûḍ", *EI²*(Ing.), I, 670, 672, 673; G. Meredith-Owens, "Arûḍ", *a.e.*, I, 677; Nihad M. Çetin, "Arûz", *DİA*, III, 424, 427-429; a.mlf., "Bahir", *a.e.*, IV, 484-485.

TEVFİK RÜŞTÜ TOPUZOĞLU

HAFİF
(خفيف)

Türk mûsikisinde bir usul.

XV veya XVI. yüzyılda oluşturulduğu tahmin edilen otuz iki zamanlı bir usuldür. Sekiz adet dört zamanın, yani değişik formda sekiz adet sofyan usulünün birleşmesinden meydana gelmiştir. 32/8'lik birinci, 32/4'lük ikinci ve 32/2'lik üçüncü mertebeleri kullanılmıştır. Bazı kârların içinde kullanılan 32/8'lik birinci mertebesine "murassa' hafif", 32/2'lik mertebesine "ağır hafif" adı verilmiştir.

Hafif usulü eskiden darbları daha sade olarak vurulurdu. Bu ilk yapı, zaman içinde bazı vuruşların velvelelendirilmesiyle değişikliğe uğramıştır.

Gidişi hareketli ve daha çok II. bestelerde kullanılan bu usulle ayrıca peşrev, kâr, tevşîh ve ilâhiler ölçülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 131-140; Özkan, *TMNU*, s. 672-674; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 127-128; Sadeddin Heper, "Türk Mûsikisinde Usuller 4", *MM*, sy. 347 (1978), s. 13-14.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN